

KİLİKİA KULELERİNİN TARİHTEKİ YERİ

Toroslar, Amanos dağları ve Akdeniz tarafından sınırlanmış olan Küçük Asya'nın güneydoğusundaki bölgeye antik çağlarda Kilikia (Kilikia) denmekteydi. Jeolojik yapısına bağlı olarak Kilikia, Strabon'a göre ikiye ayrılmaktadır: Dağlık Kilikia (Trakheia) ve Ovalık Kilikia (Pedias)¹. Dağlık Kilikia Korakeison'dan (Alanya) Soloi/Pompeiopolis'e (Viranşehir) kadar uzanır. Bu kesimde Toroslar denize kadar inerek dar ve geçit vermeyen bir kıyı oluştururlar. Buna karşın ovalık Kilikia Soloi/ Pompeiopolis'den başlayarak doğuya, hemen hemen Alexandria kat' Isson'a (İskenderun) kadar olan kesimdeki verimli bir bölgeyi içerir. Bu coğrafi farklılık kendisini Kilikia'nın yerleşim yerlerinde de gösterir: Dağlık Kilikia'da yerleşimler küçük olup dağlarla sınırlanırken, ovalık Kilikia'da büyük şehirler kurulmuştur; hatta bunlardan Tarsos, Anazarbos ve Aigai Roma dünyasında önemli bir yeri olan spor şöenlerinin ev sahipliğini de yapmışlardır².

Kilikia, konumu itibariyle tarihin her döneminde önemli olaylara sahne olmuştur. Doğuda Mezopotamya'dan, batıda Sardes'e kadar giden ticaret yolu, "Kilikia Kapılar"ından geçmekteydi³. Batıdan doğuya da ancak bu doğal geçit ile, ordular, dağlık kesimden ovalık Kilikia'ya ulaşabiliyorlardı; onların doğuya açılmadan önce birliklerin dinlenip, takviye alabilecekleri yerler ovalık Kilikia'daydı.

Dağlık Kilikia'da küçük yerleşimlerin ve farklı bir mimari tarzın, ya da yapı tekniğinin oluşması, Kilikia'nın, yukarıda da belirtildiği gibi, coğrafi konumu itibariyle etrafından soyutlanmış olması ile bağlantılıdır. Bu konumundan ötürü de, dağlık Kilikia, ilerde Roma'ya uzun bir müddet problem yaratacak ve nitekim Akdeniz'deki korsanlığın merkezi haline gelecekti.

Şimdi, önce korsanlığın ortaya çıkış sebeplerini araştırmalıyız: Hellenistik dönemde, İ. Ö. 3. yüzyılda Kilikia'nın, Seleukos Nikator'un eline geçmesinden sonra, dağlık bölgede yaşamakta olan Teukrid hanedanlığına müdahale edilmemiş ve kendilerine bölgelerini, yani Olba (Ura) ve çevresini yönetme hakkı verilmişti. Bu hanedanlar Zeus Olbios kültüne bağlı, toprak sahibi, eski aristokrat ailelerden olup, topraklarını rahip-kral olarak

¹ Strabon, *Geographika*, 14, 5.1.

² H. Hellenkemper, "Zur Entwicklung des Stadtbildes in Kilikien", *ANRW II* 7, 2 (1980), 1262 ff.

³ Ksenophon, *Anab.* 1-2, 20 ve 1, 4. 1-4; D. French, "The Roman Road System of Asia Minor", *ANRW II* 7, 2 (1980), 711; R. Syme, "Observations on the Province of Cilicia", *AnatSt. Presented to W. H. Buckler* (1939), 302ff.

yönetmişlerdir⁴. Seleukosların izledikleri bu politika başarılı olmuştu; çünkü kendi tayin etmiş oldukları bölge yöneticilerinin içişlerine karışmamakla beraber, kontrolü de elden bırakmamışlar, diğer Akdeniz askerî noktalarıyla da denetimlerini sürdürmüşlerdir. Böylelikle dağlarda yaşayan insanların düzenlerinde bir değişiklik yapılmamış, aynı zamanda bölge Seleukosların kontrolü altına alınmıştı.

Ancak İ. Ö. 188 yılında Apameia antlaşması ile Kilikia gibi daha birçok bölgenin Roma tarafından Bergama krallığına dahil edilmesi⁵ ve İ. Ö. 133 yılında bu toprakların Bergama kralı III. Attalos tarafından Roma'ya vasiyet edilmesi ile Kilikia'daki Seleukos varlığının da sonu gelmiş oluyor ve Akdenizde süregelen dengeler de sarsılmaya başlıyordu⁶. Nitekim Seleukoslar, himayelerindeki yöre yöneticileri ile birlikte Suriye ve Kilikia deniz kuvvetleri aracılığıyla bölgeyi sıkı bir denetim altında tutmaktayken, bu durum Roma'nın bölgeyi ele geçirmesiyle zayıflamaya başlamıştı⁷; Roma, topraklarındaki güç dağılımını dengeli yapmamış, stratejik açıdan büyük önem taşıyan bu bölgeyi başıboş bırakmış ve Seleukosların baskıcı değil ama etkin politikalarını uygulamayarak sonuçta Kilikia'da korsanların ve eşkiyaların güç sahibi olmalarına fırsat vermişti.

Korsanlığın dağlık Kilikia'da filizlenmesinde en önemli etken, bu bölgenin coğrafi özelliğinden kaynaklanmaktaydı. Vadilerin oluşturdukları derin uçurumlar, saklı yerleşimler kurmak, dolayısıyla kuşatmayı zorlaştırıcı alanlarda yerleşmek açısından bir lütuf gibiydi⁸. Kıyıdan Torosların içlerine ancak dere yatakları vasıtasıyla ulaşılabilirdi ve diğer taraftan kayalık kıyı şeridi de içlere ulaşmaya engel teşkil ediyordu. Yani arazinin konumu ve yapısı ancak bölgeye çok hakim olan insanların barınabileceği nitelikteydi. İşte Roma Cumhuriyet döneminin son yüzyılında bu bölgeyi saran eşkiya ve korsanlar doğu ile batı arasındaki çok önemli olan bu geçidi kontrolleri altında tutuyorlar ve Roma için sıkıntı yaratıyorlardı. Ayrıca korsanlar sadece bu bölgeyi ellerinde tutmakla yetinmiyor, Akdeniz'deki diğer korsan güçleriyle de işbirliği içersinde bulunuyorlardı. Gittikçe güçlenen korsanların merkezi dağlık Kilikia olmuş, bunlar birçok yerde kaleler ve kuleler yaparak da güçlü bir savunma sistemi kurmuşlardı⁹. Kilikia korsanlarının ne kadar etkin olduklarını vurgulamak için, dağlık Kilikia'nın korsanların merkezi olduğu bu dönemlerde artık Kilikia kelimesinin, korsan

⁴ Th. MacKay, *Olba in Rough Cilicia* (1968): Burada Olba rahip-krallarının tarihi, İ. Ö. 3. yy.'dan İ. S. 1. yy.'ın sonlarına kadar ele alınmaktadır.

⁵ A. N. Sherwin-White, "Rome, Pamphylia and Cilicia", *JRS* LXVI, 1976, 1.

⁶ Ş. Günaltay, *Perslerden Romalılara kadar Selevkoslar, Nabatiler, Galatlar, Bitinya ve Bergama Krallıkları* (1987), 120-121.

⁷ Strabon, *Geographika*, 14, 667; T. B. Mitford, "Roman Rough Cilicia", *ANRW* II 7. 2 (1980), 1234.

⁸ Örneğin, Lamas vadisinin uzunluğu 50 mil, genişliği 1/2 mil ve derinliği de 2000 feet'dir.

⁹ Appianus, *Mithr.*, 92; Plutarkhos, *Pomp.*, 24; Dio Cassius, 36, 20-22.

kelimesiyle özdeşleşmiş olduğunu hatırlatmak yeterli olacaktır¹⁰. Korsanlar artık ekonomik yaşamda da söz sahibi olmaya başlamışlar, Romada gittikçe artan köle alım-satım istekleri, korsanlarca yürütülen köle ticaretinin Roma yönetimi tarafından da desteklenmesi zonucunu doğurmuştu. Delos limanı adeta bu ticaretin merkezi haline gelmişti. İdarenin de bu gelişmeleri önleyici tedbirler almaması üzerine şehirler kendi başlarının çaresine bakmak durumunda kalmış ve korunları için korsanlarla anlaşmalar yapmak zorunda kalmışlardı¹¹.

İ. Ö. 133 yılında Bergama krallığının topraklarının Roma'ya geçmesinden ancak otuz yıl sonra Kilikia korsanları ile mücadele etmek üzere *praetor* Antonius İ. Ö. 102 yılında güneye yollarını ve doğu Akdeniz'deki krallar ve şehir devletleri korsan faaliyetlerine son vermek üzere işbirliğine çağırılırlar. Atılan bu adım dağlık, Hellenistik Kilikia'nın, Romalıların Asia eyaletinin etki alanı içersine alınmış olması demekti. Bir anlamda Kilikia *Provincia Militaris*, yani askerî bölge ilan edilmiş oluyordu. Kilikia, henüz bir Roma eyaleti sayılmasa da, artık ilhak edilmişti; henüz teritoryal bir hak iddia edilmese de, bu durum bundan böyle bu bölgenin direkt Roma idaresinde olacağı ve düzenli olarak Roma valilerinin atanacağı anlamına gelmekteydi. Antonius ile başlayan bu ilhak ile Roma Senatosu artık bir kez bu bölgenin içişlerine karışma hakkını elde etmiş oluyordu ve bundan vazgeçmeyecekti¹². Bununla beraber Roma'nın Antonius ile başlatmış olduğu girişim hemen başarı ile sonuçlanmamış, olaylar ancak geçici olarak bastırılabilmiştir. Kargaşa, Vali C. Sulla (İ. Ö. 97/96 veya 93/92) zamanında da devam etmiştir. Çünkü Pontus kralı Mithradates'in saldırıları sebebiyle, Sulla dikkatini ve güçlerini başka bölgelere çevirmek zorunda kalmıştır. Aslında, Mithradates ile olan sorunlar, Kilikia korsanları sorunundan çok da ayrı düşmüyordu; Mithradates ve korsanlar arasında Roma İmparatorluğu'na karşı oluşturulmuş bir dayanışma, bir güç birliği kurulmuştu¹³.

Sonuçta, İ. Ö. 102 ile İ. Ö. 64 yılları arasında korsanlarla mücadele etmek amacıyla Kilikia'ya gelen güçler, ancak kısa devreli askerî hareketler düzenlemişler ve büyük bir gayretle mücadele etmemişlerdir. Buna en iyi kanıt da buraya yerleştirilen birliklerin, Roma'ya göre daha fazla önem taşıyan diğer bölgelere sevk edilmiş olmalarıdır: Örneğin Pompeius bir Kilikia lejyonunu Pharsalos savaşında kullanmak amacıyla geri

¹⁰ H. A. Ormerod, "The Campaigns of Servilius Isauricus Against the Pirates", *JRS* 12, 1922, 35.

¹¹ H. A. Ormerod, *Piracy in the Ancient World* (1924), 207.

¹² R. Syme, "Observations on the Province of Cilicia", *AnatSt. Presented to W. H. Buckler* (1939), 7. 9; P. Freemann Sheffield, "The Province of Cilicia and Its Origins. The Defence of the Roman and Byzantine East", *Proceedings of a Colloquium held at the University of Sheffield, BAR Int. Ser.* 297 (i), (1986), 259.

¹³ H. A. Ormerod, *Piracy in the Ancient World* (1924).

çekmiştir¹⁴. Ancak, köklü değişiklikler de yine Pompeius zamanında (İ. Ö. 67) yapılmış ve Suriye ile ovalık Kilikia Roma'ya dahil edilmiş, Seleukosların kraliyeti feshedilmiştir¹⁵. Bu denli büyük ve önemli değişiklikler yapmış olan Pompeius, kendisinden önceki valilerden ve generallerden farklı olarak korsanlara karşı büyük başarılar kazanmıştır. Dağlık kesimdeki eşkiyaları düzlüklerde yerleşmeye ve yeni şehirler kurdurmaya zorlamak gibi önlemlerle Kilikia'nın korsan ve eşkiya sorunu da görülür bir şekilde çözümlenmiştir¹⁶. Ayrıca, İ. Ö. 56 yılında, evvelce Asia eyaletine bağlı olan Laodikiea, Apameia ve Synnada da Kilikia'ya bağlanınca, Kilikia, batı Anadolu'dan Suriye'ye giden ve tümüyle Roma'ya geçmiş olan topraklar üzerinde kontrolü sağlamıştır.

Arık Kilikia'nın *proconsul*'ü geniş bir cepheden sorumlu olacaktı. Bu geniş sınırlar içersinde, özellikle de Toroslar'da haydut kabileler yaşamakta ve etraflarını hanedanlıkları ile yönetmekteydiler. Yukarıda adı geçen Olba'daki Teukrid rahip-krallar sülalesinin yönetimi de işte bu sistem dahilinde sürmekteydi. Hatırlayacak olursak, Antonius'un Kilikia'ya gelişine kadarki dönemde Hellenistik devir hükümdarlarının gücünü zayıflatmış, o gücü başka bir şekilde oluşturmamış ve bir boşluk yaratmış olan Roma, bölgenin kontrolünün sarsılmasına, anarşinin doğmasına sebep olmuştu. Antonius da tekrar Seleukosların kontrolünü çare olarak görmüş ve sonra Pompeius ile birlikte yeni bir düzenlemeye gitmiştir. Buna göre, bundan böyle dağlık Kilikia'yı Roma'nın tayin edeceği vekil krallar idare edeceklerdi. Ovalık Kilikia Suriye'ye bağlanırken, dağlık Kilikia bu sistemi İ. S. 1. yy.'a kadar sürdürmüştür¹⁷. Şimdi kısaca bu vekil yöneticilerin kimliklerine göz atalım: Kökenleri Teukros'un oğlu Aias'a kadar geri giden Olba'daki bu sülaleye tiran Zenophanes'in kızı Aba¹⁸ evlilik yoluyla girmiş, İ. Ö. 43 yılında Antonius ve Kleopatra'nın kayırmalarıyla kendisi dağlık Kilikia'da güç kazanmıştı. Sonra, idare tekrar Teukrid sülalesinden Polemon (İ. Ö. 39-29), Augustus'un son yıllarına kadar da (İ. S. 11-15) Aias ile devam etmiştir. Dağlık Kilikia'da yönetim hakkı, İ. Ö. 36 yılında Octavianus tarafından Galatya kralı Amnytas'a, İ. Ö. 25'de Kappadokia kralı Arkhelaos'a verilmiştir¹⁹. İ. S. 41 yılında İmparator Claudius zamanında Pontus kralı Polemon aynı şekilde vekil krallık yapmıştır²⁰. Bundan sonraki

¹⁴ Caesar, *Bell. Civ.* III 88. Ayrıca sonraları en azından bir *Cohors Cilicium* Augustus için hizmet vermiştir.

¹⁵ R. Syme, bk. dipnot 12, 300.

¹⁶ Strabon, *Geographika*, 8. 7.5; 14.3.3; 14. 5.8; A. A. Boyce, *The Foundation Year of Pompeiopolis in Cilicia*. Collection Latomus. Band 103. Hommage a Marcel Renard I, 1969, 87-103.

¹⁷ Th. MacKay, *Olba in Rough Cilicia* (1968), 99; R. Syme, 325f.

¹⁸ Strabon, *Geographika* 14, 5. 10 672 C.

¹⁹ B. Levick, *Roman Colonies in Southern Asia Minor* (1967), 27.

²⁰ D. Magie, *Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century A. D.*, I (1950), 548; K. Hopwood, *Consent and Control: How the Peace was Kept in Rough Cilicia*,

gelişme Kilikia için büyük önem taşımaktadır: En son vekil kral, Kommagane kralı IV. Antiokhos, İmparator Vespasianus tarafından azledilerek (İ. S. 74), Kommagene Suriye'ye dahil edilirken²¹, Kilikia'da ayrı bir Roma eyaleti kurulmuştur. Kilikia ancak şimdi tam anlamıyla Roma İmparatorluğunun bir parçası haline gelmiştir²². İşte İ. Ö. 102 yılında Antonius ile başlayan Roma müdahalesi bölgede bir Roma eyaleti oluşturmakla sonuçlanmıştı.

İ. Ö. 2. yy.'ın ikinci yarısından Pompeius devrine kadar Roma'nın, bölgeye gecikmeli olarak sahip çıkması sebebiyle, olanca hızıyla, Akdeniz'i ve Kilikia'yı sarsmış olan korsanlar her ne kadar Romalılara ve Akdenizlilere zor yıllar yaşatmışlarsa da, arkalarında renkli bir tarih ve arkeoloji bırakmışlardır.

Roma Cumhuriyet dönemine dönemine denk gelen bu zamanda yapılmış olduğunu bazı ipuçlarından belirleyebildiğimiz kulelerin incelenmesi bir başka araştırma konusudur. Geniş kapsamlı bu araştırma dağlık Kilikia'daki kulelerin amaçlarını ortaya çıkarmaya yönelik olacaktır. Nitekim, sadece dağlık Kilikia'da tespit ettiğim yirmi kule vardır ve bunların hepsinin yalnızca korsan ve eşkiya gözetleme ve savunma amaçlı yapılmış kuleler olduklarını iddia etmek mümkün değildir. Nitekim Lykia veya Karia bölgesinde²³ olsun, veya Oniki Adalar'da olsun²⁴ kulelerin toprak sahibi çiftçiler, yani aristokratlar tarafından, topraklarını gözetleyebilmek ve savunmak ve aynı zamanda bu yapıların alt katlarını silo olarak kullanmak üzere yaptırıldıklarını biliyoruz. Özellikle, ekim için elverişli toprakların az olduğu bölgelerde karşımıza çıkan kuleler bu yöndeki kullarımları açısından anlam kazanmaktadır.

Eşkiyalar veya toprak sahipleri tarafından gözetleme, haberleşme, savunma, silo veya kule-ev olarak kullanılmış olan bu kulelerin gruplandırılmaları ve tarihlendirilmelerini, kulelerin ölçümlerini alıp arkeolojik değerlendirmelerini yaptıktan sonra, diğer bir çalışmada aktaracağım; ancak şimdi bazı veriler üzerinde durmak istiyorum.

Eastern Frontier I. BAR Int. Ser. 553 (i) (1989), 191.

²¹ Th. MacKay, *op. cit.*, 113.

²² J. Marquardt, *Römische Staatsverwaltung-Handbuch der römischen Altertümer IV* (1881), 379-390; T. B. Mitford, "Roman Rough Cilicia", *ANRW II* 7. 2 (1980), 1250. İmparator Hadrianus zamanında Isauria ve Lykaonia Kilikia'dan ayrılarak, dağlık Kilikia başlı başına bir eyalet haline getirilmişti. Septimius Severus zamanında ise Isauria ve Lykaonia tekrar Kilikia'ya bağlanmışlardı. Ancak İ. S. 297'de Kilikia ve Isauria tekrar ayrılırlar. Arkadius zamanında başkaca bölünmeler olur; Merkezi Tarsos olan Cilicia Prima, merkezi Antiochos olan Cilicia Secunda ve merkezi Silifke olan Isauria.

²³ F. Eckstein - E. Fabricius, "Körteke Kalesi in Karien", *IstMitt.* 30, 1981, 321-328; A. Konecny, "Hellenistische Turmgehöfte in Lykien", *Akten des II. Internationalen Lykien-Symposiums 1990*, I, ETAM 18 (Wien 1993), 47ff.

²⁴ L. Haselberger, *Befestigte Turmgehöfte im Hellenismus auf den Kykladeninseln Naxos, Andros und Keos* (basılmamış doktora çalışması, 1979).

MacKay, kulelerin duvar yapı tekniklerini, üzerindeki yazıtlarla değerlendirilip, sonucu diğer kulelere aktararak kulelerin erken Hellenistik ile erken Roma devirleri arasındaki zaman içersinde birbirlerini takip ederek yapıldıklarını iddia etmektedir²⁵. Yazar, erken kulelerin bir sistem dahilinde Tarkyaris'in oğlu ve Olba'daki Zeus kültünün rahibi olan Teucer tarafından yapılmış olmaları gerektiğini söyler ve bunu da kulelerin dağılımının, Teucer'in yönetim alanı içersine giren Kalykadnos (Göksu) ve Lamos (Limonlu) arasındaki bölgede yoğunlaştığını vurgulayarak destekler²⁶.

Polygonal ve isodom duvar tekniklerinde inşa edilmiş olan bu kuleler, duvar tekniklerinin farklılığı kadar, iç mekan düzenlerinde de çeşitlilik gösterirler. Bazıları tek odalı iken, bazılarında iç bölmeler mevcuttur. Ayrıca iki katlı kulelerin yanı sıra, hatullarından beş kata kadar yükselmiş olanların bulunduğu görülmektedir. Diğer bir farklılık da kulelerin yerleri ile ilgilidir, ki bu da bize kulelerin amaçları hakkında bir ipucu vermektedir. Bazı kuleler dağların vadilere geçit verdiği, yani gözetlenmesi gerekli mıntikalarda yapılırken, bazıları da korunmuş alanlarda bulunmaktadır. İlk gruba örnek olarak Adamkayalar mevkiindeki iki kule verilebilir. Farklı duvar tekniğindeki bu (polygonal ve isodom) kulelerin arasında 4-5 km. mesafe bulunup, konumlarından anlaşıldığı üzere birbirleriyle irtibat içersinde olacak şekilde yapılmışlardır. Farklı duvar tekniklerinden, değişik dönemlerde inşa edildiklerini, yani sonradan yapılanın, sistemi takviye amacını taşıdığını düşünebiliriz. Bu da bize adı geçen mevkiideki kulelerin savunma amaçlı olduklarını gösterir. İkinci gruba örnek olarak da Hançerli-Keslitürkmenli'deki iki kule verilebilir. Aynı duvar tekniği gösteren bu kuleler sadece bir km. mesafe ile yapılmışlardır. Bunlar şüphesiz toprak sahiplerinin etraflarındaki ekinlerini korumak için yapmış oldukları kulelerdendirler.

Bu çeşitlilik içersinde, tüm kulelere aynı yapım amacını yüklemek, şüphesiz ki hatalı olacaktır. Ancak, şimdilik çıkan sonuç şudur ki, kuleler daha çok, Kilikia'nın Seleukoslar ve onlara bağlı bölge idarecileri zamanından Kilikia'nın kargaşa dönemini teşkil eden Roma hakimiyetine geçiş ve hemen sonrasındaki devirde yapılmışlardır²⁷. İleride ayrıca arkeolojik, coğrafi ve epigrafik buluntularla birlikte incelenecek olan bu kuleler, kuşkusuz bizlere Kilikia hakkında değerli bilgiler kazandıracaklardır.

Serra Durugönül
Mersin

²⁵ Th. MacKay, *op. cit.*, 20.

²⁶ Th. MacKay, xix.

²⁷ Bu gelenek Bizans ve Ortaçağ Kilikia'sında da devam etmiştir.